

Бортнік Н. Д.,

аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ В «ЗАПИСКАХ В УЗГОЛІВ'І» ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА ЖАНРУ ДЗУЙХІЦУ

Анотація. Статтю присвячено вивченню способів зображення людини у творі письменниці Сей Шьонагон «Записки в узголів'ї» як характерної особливості жанру дзуйхіцу.

Ключові слова: людина, зовнішні та внутрішні якості, дзуйхіцу, «Записки в узголів'ї».

Постановка проблеми. Проблема людини в художній літературі розглядається в літературознавстві з соціологічного, ідеологічного, естетичного погляду, а також з погляду прийомів прописування образів. Їй присвячено багато досліджень. «Людина – це єдиний елемент у літературі японського середньовіччя, якому присвячено спеціальні праці або розділи у книгах радянських сходознавців» [1, с. 268]. Однак, якщо існує багато досліджень, присвячених проблемі людини в період середньовічної Японії [1, 2, 3], то про зображення людини в «Записках в узголів'ї» майже ніде не згадується. Сходознавець В. Горегляд присвятив частину розділу у своїй книзі зображенню людини в щоденниках і дзуйхіцу Х–ХІІІ століття [1, с. 270–285], а дослідники Андо Чідзуко [5] та Фуджімото Мунетоші [6] подають у своїх працях детальний аналіз зображення конкретних історичних особистостей, про яких написано у творі.

Саме тому **мета статті** полягає в аналізі того, як саме змальовується не певна конкретна особа у творі й не людина в есеїстичних жанрах загалом, а людина в «Записках в узголів'ї». Людина у творі Сей Шьонагон «Записки в узголів'ї» нас цікавить у плані оцінок, які їй давала сама письменниця. Ці оцінки можна поділити на два види: зовнішність, включаючи поведінку, та внутрішні якості.

Вклад основного матеріалу дослідження. У центрі твору, звісно, знаходиться людина. Без людини неможливо створення авторської моделі світу. Однак людина в розумінні середньовічного японця – не вінець творіння, вона лише частина цього світу й живе серед інших елементів світу, ставлення до яких і визначає його теперішню і майбутню сутність. Саме тому людина й має зображуватись у гармонії з оточуючим її світом [1, с. 270].

У літературі раннього середньовіччя людину зображали надаючи їй позакласових рис, «абсолютних» характеристик. Герой ставав відображенням багатьох людей зі спільними рисами: жадібність, краса, відданість, непостійність тощо. Для виокремлення певної риси характеру героя автор під впливом естетичної традиції ставить його в різні ситуації, які й підкреслюють цю рису. В есеїстичних творах людина змальовується як частина навколишнього світу, що відображає його закони.

В особливостях характеру та поведінки героїв немає нічого надприродного, ці особливості не гіперболізуються, як це пізніше буде зроблено у воєнних епопеях

(яп.: «лункі»). В есеїстичних творах людина змальовується в більш рівноцінних стосунках з навколишнім світом.

Внутрішня характеристика головних героїв, їх розум чи емоційний стан перебувають у взаємозв'язку з навколишнім світом. Внутрішні риси героя здебільшого змальовуються з позитивного боку. Але для середньовічного автора, яким і була Сей Шьонагон, а тим більше для середньовічного японського аристократа внутрішні позитивні характеристики ще не були приводом для того, щоб думати про людину добре й давати їй характеристику гарної людини [1, с. 272]. Тому нас цікавить, які саме риси Сей Шьонагон вважала ідеальними і придатними для опису «гарної людини».

У ліриці та прозі раннього середньовіччя не було традиції детального змалювання внутрішніх рис людини шляхом простого перерахування, автор наводив ці риси через учинки героя і його слова. Внутрішні характеристики героя нібито знаходяться на другому плані. Суспільна думка того часу, на відміну від сучасної, надавала зовнішній красі великого, можна сказати, що й визначного значення, саме тому автор насамперед наводить зовнішні характеристики людини. Таке саме ставлення до краси прослідковується й у «Записках в узголів'ї».

Дан 312: «Якщо якийсь обличчя здається нам особливо прекрасним, то при кожній зустрічі з людиною постійно милуєшся нею.

З картинами ж зовсім не так: якщо постійно на них дивитися, то швидко звикаєш. У моїй кімнаті також є чудові ширми з дуже гарними малюнками, та я ніколи на них не дивлюсь. Набагато цікавіше дивитися на людське обличчя» [тут і далі переклад наш – Б. Н.] [4, с. 453].

Для жінки мірилом краси було довге густе волосся [1, с. 273]. Зрозуміло, що аристократки хейанської Японії не працювали й тому довге волосся не заважало фізичній праці, а робітниці, навпаки, підстригали своє волосся, щоб воно не заважало. У «Записках» є яскраве підтвердження такої думки, у дані, який називається «Те, що має бути коротким» написано: «Волосся служниці» [4, с. 354]. У всьому творі лейтмотивом проходить ідея краси довгого волосся, яке є показником аристократичної краси для заможних пані, та коротко підстрижених служниць, для яких довге волосся є мало не вадою. Наведемо декілька прикладів, де авторка пише про красиве довге волосся.

Дан 43: «А волосся в неї лежить, наче хвилі, одразу можна зрозуміти, яке воно довге-довге» [4, с. 124].

Дан 87: «Проте краще уявіть молоду жінку, її довге волосся розвивається довгими хвилями. Ото б уже картина виїшла» [4, с. 175].

Дан 162: «Заздрю красуні, у якої довге-довге волосся» [4, с. 303].

Інший показник аристократичної краси – біла (така, що не засмагла від праці на відкритому повітрі) шкіра й тонка статура (звісно, не обтяжена фізичними навантаженнями) [1, с. 274].

Немало уваги письменниця також приділяє й формі лоба, й овалу обличчя. Лоб у «стандартної» красуні повинен був бути широким. Обличчя мало бути овальної форми і трохи розширяться донизу.

Але головну увагу письменниця звертає не на зовнішні риси, а на вміння триматися в товаристві, при дворі імператриці, спілкуватися з іншими людьми та вміння одягатися.

У творі описам одягу присвячено не один дан, з чого можна зробити висновок, що вміння одягатися відповідно до свого суспільного становища, пори року (тогочасні японці носили одяг певного кольору залежно від того, яка була пора року) та ситуації вважалося майже життєво необхідним для придворної аристократії доби Хейан. Враховувалося усе – від фасону та кольору до вміння носити шлейф для жінок або головне вбрання для чоловіків. Головною причиною деталізації описів одягу, яку тогочасні автори вважали необхідною, є те, що одяг вважався показником естетичного почуття людини, яке, у свою чергу, було мірилом людини загалом [1, с. 275]. До того ж з таких описів можна було зробити висновки щодо смаку й самого автора. Наведемо кілька прикладів з твору, щоб проілюструвати вищезазначену думку:

Дан 42: «Дама була одягнена в кімоно з фіолетового шовку, поверх нього було ще одне – прозоре, легке. А ззаду екіпажу виглядає ще і шлейф з гарним візерунком» [4, с. 117].

Дан 108: «На дружині канцлера було два кімоно з яскраво-лілового кольору поверх кількох білих кімоно, позаду був пов'язаний шлейф придворної дами. Вона сиділа до мене спиною, тому я не могла побачити й роздивитися її обличчя. Пані Шігейша сиділа й дивилася начебто на мене. На ній було кілька нижніх одяг пурпурного кольору, а поверх них парчева сукня темно-червоного кольору без підкладки, коротка накидка червоного відтінку й одяг кольору амбри на ліловому споді. А от верхнє кімоно було світло-зеленого кольору, що ще більше молодило дівчину. Раптом вона відвела віяло від обличчя... І справді, пані Шігейша була неймовірно прекрасна! Канцлер був одягнений у блідо-ліловий верх і світло-зелені штани, які він одягнув поверх лілових нижніх одяг» [4, с. 233].

Іншим визначним чинником, який характеризував людину хейанського двору, була освіченість і кмітливість, без цих рис неможливе наступне вміння, за яким характеризували людину. Це здатність швидко зреагувати на послання, лист від іншої людини. І не лише просто відписати, але відповіді у віршованій формі, використавши вже відому танку або склавши свою, яка добре пасуватиме ситуації. Саме тому в «Записках» наводиться багато танка, описується коли вони були складені, ким та з якою метою. Особливо цінувалися швидкі відповіді, які також є показником розуму і смаку людини. Сей Шьонагон згадує, що, написавши або прочитавши танку, яка не відповідала ситуації, людина могла зіпсувати ставлення оточуючих до себе й опинитися в досить неприємному становищі.

Дан 136: «Але ваша відповідь просто чудова! Адже, якщо жінка хоч трохи загордиться, то вона починає си-

пати віршами, але ви не така. З вами дуже приємно поговорити! Я не дуже люблю тих, хто постійно складає вірші у відповідь. Це ж нецікаво, принаймні» [4, с. 269].

Дан 164: «Хтось прислав тобі вірш, і необхідно терміново скласти вірш у відповідь, але все ніяк не виходить, нічого не спадає на думку. Проте, якщо пишеш своєму коханому, то можна й не поспішати, хоча інколи й, навпаки, треба поквапитися.

Взагалі, не можна складати віршів, навіть якщо вони адресовані жінці, лише керуючись одним: «Хоча б скоріше». Можна сильно помилитись [4, с. 308–309].

Швидкість і вишуканість поетичної реакції на неочікувану ситуацію – одна з важливих ознак позитивного героя. М. Конрад відзначає: «Чим би не насолоджувались хейанці, вони ніколи не підходили до насолоди прямо, ніколи не намагались взяти все таким, як воно є. Хейанці будь-яку свою насолоду намагались ускладнити, додавши до свого об'єкта новий фактор – поезію, і переломити своє переживання крізь поетичну призму... Основною пружиною їх сприйняття взагалі була саме естетична аперцепція» [3, с. 88].

Зовнішня характеристика чоловіків відрізняється використанням «загальних фраз». Часто про чоловіка не говорять, що він гарний, витончений. Опис одягу – більш детальний. Але визначними рисами для чоловіка є поетичні здібності, ерудиція, знання китайської класики та творів поетів японської давнини. Освічений чоловік мав вільно оперувати фактами з історії, знати напам'ять багато поетичних творів, дотримуватися палацового етикету.

Зрозумілим є те, що найбільш цінні риси характеру героя описувалися якомога детальніше. Описи відрізняються суб'єктивністю оцінки, авторка описує героїв такими, якими вона їх сприймає.

Порівнюємо описи двох чоловіків, які подає Сей Шьонагон у своєму творі.

Один із них – незнайомий письменниці вельможа, який випадково зустрівся їй під час поклоніння у храмі Кійомідзу.

Дан 124: «Поруч за стіною якийсь чоловік високого звання бив поклони. Якась душевна витонченість відчувалась у цьому. Занурившись у себе, він молився всю ніч, ні на хвилинку не задрімавши. Це мене дуже зачепило.

У хвилини відпочинку він читав сутри так тихо, що не можна навіть і почути було. Мені хотілося, щоб він підвищив голос і прочитав голосніше, але ні, ця людина навіть тихо чистила носа. Ніхто не мав чути, що така поважна людина проливає сльози.

Мені так хотілося дізнатися, про що ж він молив. Та я від усього серця благала, щоб небо почуло його молитви» [4, с. 256].

Цікаво, що опис авторки доволі суб'єктивний. Зовнішній одяг і вигляд зовсім не згадується.

Інший чоловік – відомий письменниці. Це дайджін Нарімаца. Імператриця зі своєю свитою приїздить у будинок цього вельможі. З цього приводу Нарімаца наказав побудувати нові ворота. Проте через них змогли пронести лише паланкін імператриці, а екіпаж з придворними дамами не пройшов у ворота, оскільки вони були занадто вузькі. Дами, які не чекали цього, мали йти через двір, коли на них дивились інші незнайомі чоловіки. При цьому придворні дами не були готові до цього, а тому одяг і зов-

нішній вигляд залишав бажати кращого. Сей Шьонагон із приводу цього обурюється:

Дан 6: «І саме тоді, коли я закінчила розмову, з'явився правитель Нарімаसा.

– Як Вам не соромно? Чому Ви побудували такі вузькі ворота?

– Який ранг, такий і дім.

– Так, проте я чула, що люди, які мали низький ранг, будували собі великі ворота» [4, с. 71].

Нарімаса в цьому уривку відводиться пасивна роль. Це не він, а Сей Шьонагон згадала старовинний китайський переказ про чоловіка, який побудував собі ворота вищі, ніж дозволяла йому його посада. Наступної ночі, намагаючись налагодити стосунки з героїнею, він через власну нерішучість став предметом насмішок самої героїні та її подруг. Насмішки продовжувались і наступного дня з інших приводів.

Отже, важлива якість людини – дуже гарне знання літератури, нічого не означало само по собі, якщо воно не поєднувалось з винахідливістю. У вищезазначеному уривку Нарімаса заслуговує лише поблажливого співчуття, а героєм є авторка.

Для літератури жанру дзуйхицу притаманною рисою є авторська самохарактеристика. Через події, які відбуваються за участі автора (а дзуйхицу є насамперед автобіографічним жанром), він зображує себе таким, яким хоче, щоб його побачили. Сей Шьонагон формує уявлення читача про себе не лише через описи своїх дій, наведення розмов з іншими героями, приклади листування й інших цікавих моментів свого життя, а й через дани, у яких вона наводить свою думку стосовно певних предметів або явищ. Такі дані є зразками непрямого опису автора самого себе, вони формують уявлення читача про Сей Шьонагон, про її ставлення до прекрасного, а це є визначним чинником загальної позитивної оцінки людини.

Коло героїв у «Записках в узголів'ї» досить вузьке через належність автора до аристократії. Японське суспільство було досить жорстко поділено за класами, й писати про нижчі класи було не прийнятно для дами, котра служить при дворі імператриці. Тож Сей Шьонагон у виборі героїв свого твору не порушувала традицій, що склалися в Японії. І хоча вона згадує служниць, дрібну аристократію,

міщан і міських робітників, їх характеристики неповні та й згадуються вони лише мимохідь.

Висновки. Підводячи підсумки, можна зазначити, що характеристика героїв і їх описи підпорядковуються загальній тенденції хейанської літератури до зображення виключно прекрасного та приємного. Причиною цьому є тогочасні естетичні принципи, які мали бути відображені в літературному творі. По-друге, при описі людини Сей Шьонагон надає перевагу зовнішнім якостям людини, хоча зовнішність чоловіків не так детально прописується, як зовнішній вигляд жінок. Серед внутрішніх якостей Сей Шьонагон виділяє такі: кмітливість, уміння гідно себе тримати в суспільстві, знання літератури, уміння швидко скласти гарну танка.

Література:

1. Горегляд В.Н. Дневники и эссе в японской литературе X–XIII вв. / В.Н. Горегляд. – М. : Наука, 1975. – 377 с.
2. Григорьева Т.П. Японские дзуйхицу / Т.П. Григорьева. – М. : Северо-Запад, 1998. – 360 с.
3. Конрад Н.И. Запад и Восток/ Н.И. Конрад. – М. : Академия, 1966. – 170 с.
4. 松尾聰 「枕草子」小学館 東京1974年 526頁.
5. 安藤千鶴子 「枕草子の問題研究」研類書院 東京 1990年 152頁.
6. 藤本宗利 「感性のきらめき 清少納言」新典社 東京 2000年 270頁.

Бортник Н. Д. Изображение человека в «Записках у изголовья» как характерная особенность жанра дзуйхицу

Аннотация. Статья посвящена изучению способов изображения человека в произведении писательницы Сей Шьонагон «Записки у изголовья» как характерной особенности жанра дзуйхицу.

Ключевые слова: человек, внешние и внутренние качества, дзуйхицу, «Записки у изголовья».

Bortnik N. Description of the human in the “Pillow Book” as the peculiarity of the genre dzuihitsu

Summary. The article is devoted to the ways of description of the personage in the “Pillow Book” written by Sei Shonagon, as the peculiarity of the genre dzuihitsu.

Key words: man, internal and external qualities of the person, dzuihitsu, “Pillow Book”.